

עומק הפשט

עיונים ברש"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך יג

פ' מסעי

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

08-6882799 / 050-4125205

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) "זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה וגו'" (לד, ב) – מן השמים / הטעם לשיטת רש"י שהודעת גבולות הארץ נועדה לצורך המצוות התלויות בה, ולא לצורך עצם הכיבוש / לפי "פשוטו של מקרא", המצוות התלויות בארץ נוהגות רק בתוך הגבולות שבכתוב, ולא בשום מקום אחר

(ב) בדברי רש"י (לד, ב) שהוציא את "תפול לכם" ממשמעותו הפשוטה / לרש"י הוקשה: למה נקט לשון "תפול" שמשמע לגריעותא (ולא לשון "תקום" או "תעלה")? / הצריכותא בשני הפירושים שברש"י / אי אפשר לעלות בלי ליפול קודם

"וידבר ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען ואת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה" (לד, א"ב)

זאת הארץ אשר תפול לכם וגו' – לפי שהרבה מנחות נוהגות בארץ ואינו נוהגות בחו"ל לארץ, הולך לכתוב מלכני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך: מן הגבולין הללו ולפנים המנחות נוהגות:

רש"י מפרש, שהטעם ש"הוצרך לכתוב" כאן גבולי הארץ (קודם כיבושה), הוא בכדי שידעו בני ישראל לאחד הכיבוש איזהו מקומן של ה"מצוות הנוהגות בארץ";

וצריך להבין מקורו: הרי בפשטות "הוצרך לכתוב" גבולי הארץ בשביל הכיבוש עצמו - לדעת עד היכן הם הגבולות של נחלתם בארץ כנען שעליהם לכוושה!

(ולהעיר, שענין זה של גבולות הכיבוש נוגע לא רק לרוב שבטי ישראל שעתידיים להתיישב בארץ שיכבשו, אלא גם לבני גד ובני ראובן שקיבלו נחלתם בעבר הירדן המזרחי – כי הבטיחו שגם הם ישתתפו בהכיבוש, "לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו"², ובמילא צריכים לדעת עד היכן הם הגבולות).

מנין איפוא למד רש"י להעמיס בכתוב כאן את ענין ה"מצוות הנוהגות בארץ"?

1. וראה גם פנים יפות עה"פ.

2. מטות לב, יח.

[ואכן, הרלב"ג פירש כוונת הכתוב רק בשייכות להכיבוש: "הנה הגביל ה' על יד משה באופן שלם הארץ אשר ישתדלו בכבישתה, כדי שלא יניחו דבר ממנה שלא ישתדלו בכבישתו, ולא יפנו לכבוש זולתה כי אולי לא יהיו נעזרים מהשם יתברך. ולזה הגביל להם השם יתעלה את הארץ ההיא מפאת דרום ומפאת מערב ומפאת צפון ומפאת מזרח, כדי שיכירו בשלמות הארץ אשר רצה השם יתעלה שישתדלו בכבישתה"].

"הארץ אשר תפול לכם" – מן השמים

יש לבאר, ובהקדים הדיוק בה"דיבור המתחיל" – בהתיבות שמעתיק רש"י מן הכתוב בתחילת פירושו:

הנה לכאורה היה רש"י צריך להעתיק (בעיקר) את סיום הפסוק – "ארץ כנען לגבולותיה" – שזהו התוכן של פירושו, הצורך בהודעת גבולות הארץ; אולם רש"י מעתיק (בפירושו) דוקא את התיבות הקודמות: "זאת הארץ אשר תפול לכם" (ואת סיום הפסוק רק מרמז על ידי הציון "וגומר").

ונראה, שהעתיק רש"י תיבות אלו משום שמהן דוקא היא ההוכחה לפירושו:

זה שהכתוב מודיע גבולות הארץ – אפשר לומר בפשטות, שהוא כדי שידעו היכן לכבוש (וכנ"ל); אולם אם רק למטרה זו, היה צריך לומר בקיצור: "זאת נחלתכם בארץ כנען לגבולותיה" – ותו לא.

ומזה שהאריך הכתוב ואמר "זאת הארץ אשר תפול לכם", שמדגיש את הארץ תינתן ותפול לפני בני ישראל מלמעלה (ללא פעולה מצד בני ישראל) – מוכח שקביעת הגבולות שייכת היא (לא רק לענין הכיבוש שכובשים בני ישראל, אלא גם) לנתינת הארץ כפי שניתנת מהקב"ה, היינו שהחיוב לדעת גבולות הארץ נוגע (גם) לארץ ישראל כפי שבאה "משמים".

ומכאן הוא שלמד רש"י שהודעת גבולות הארץ שייכת היא להמצוות המיוחדות, הנוהגות בארץ מחמת מעלתה וקדושתה בידי שמים.

ציווי הנוגע לכל אחד מישראל

יש להוסיף בטעם פירוש רש"י:

אם נאמר שהמכוון בהודעת גבולות הארץ הוא רק בשביל הידיעה היכן לכבוש – היה צריך להיות דיבור זה ליהושע, שהוא שעתיד לכבוש את הארץ³ ולו ראוי לצוות על פרטי גבולות הארץ הנוגעים לכיבושה!

והיינו, שאף שהדיבור (ככל הדברות) צריך להיות למשה⁴, הרי היה צריך לומר: "צו את יהושע"; ולמה נצטווה משה "צו את בני ישראל ואמרת אליהם", מאחר שאין זה דבר המסור לכל אחד מישראל? (ולכל היותר שייך הדבר לשרי הצבא או לאנשי המלחמה היוצאים בצבא). ומזה מוכח, כדברי רש"י, שהכוונה כאן היא למען ידעו בני ישראל, העומדים להיכנס אל הארץ, היכן הם הגבולות של המצוות שכל יהודי צריך לקיימם.

ובזה יומתק שהציווי היה על ידי משה דוקא: כשם שכל המצוות לפרטיהן, גם המצוות התלויות בארץ, נאמרו ונמסרו לבני ישראל על ידי משה, כמו כן גם גבולות ארץ ישראל – פרט ותנאי עיקרי בקיום המצוות התלויות בארץ – היו בני ישראל צריכים לקבל על ידי משה דוקא.

"יהיה קודש" – אבל המצוות לא ינהגו בו

ועדיין יש לדקדק באריכות לשון רש"י, דלכאורה די במה שפירש ואמר "לפי שהרבה מצוות נוהגות בארץ ואינן נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי ורוחותיה סביב";

ומהו שממשיך ומסיים: "לומר לך מן הגבולות הללו ולפנים המצוות נוהגות" – מה כוונתו להוסיף בזה?

ויש לומר:

גם את ארץ עבר הירדן כבשו בני ישראל ונעשתה ארצם, וכמפורש בפ' מטות⁵ שעבר הירדן היא נחלת בני גד ובני ראובן, והיינו, שכשם שאר בני ישראל קיבלו נחלתם בארץ כנען הרי בני גד וראובן קיבלו נחלתם בעבר הירדן⁶; ואם כן, לכאורה

3. כמו שמפורש בפרשיות הקודמות: חוקת כ, יב. פינחס כז, יח ואילך.

4. ראה פרש"י ר"פ ויקרא.

5. לב, יח-יט.

6. וראה פרש"י לך טו, כ. דברים ג, יג – שארץ עוג ניתנה כבר לאברהם אבינו.

גם גבולותיה צריכים להיות ברורים ומפורטים, בכדי לקיים שם מצוות הנוהגות בארץ?⁷

וכדי ליישב זה מדגיש רש"י ומחדש: "שהרבה מצוות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ.. לומר לך מן הגבולות הללו ולפנים המצוות נוהגות", והיינו, שלפי "פשוטו של מקרא" המצוות המיוחדות נוהגות רק לפנים מן הגבולות הללו של ארץ ישראל, ולא מחוצה להם – גם לא בעבר הירדן.

ואמנם, בדרך ההלכה אין זה פשוט ויש בזה שקלא וטריא⁸; אבל לפי דרכו של רש"י בפירושו על התורה, היינו: בדרך "פשוטו של מקרא" – המצוות נוהגות רק בארץ ישראל לגבולותיה ותו לא.

ובזה מדויק גם לשון רש"י בספר יהושע⁹, ששם נאמר "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה", ורש"י מפרש: "... ושנינו בספרי: אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר 'מהמדבר והלבנון הזה וגו'', א"כ למה נאמר 'כל מקום אשר תדרוך כף'; אף חוץ לארץ, משתכשו את הארץ, כל מה שתכשו מחוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם".

והנה, מקור דברי רש"י הוא מספרי בסוף פרשת עקב, ושם בספרי ממשך ומוכיח "הרי שכבשו חוץ לארץ מנין שמצוות נוהגות שם וכו'" – ומסיק שכן הוא, ובאותם מקומות שיכבשו מחו"ל ינהגו המצוות התלויות בארץ; אולם רש"י לא הביא המשך דברי הספרי בענין המצוות (וכתב רק ש"יהיה קודש ויהיה שלכם"), ונראה דאזיל לשיטתיה כאן שרק "מן הגבולות הללו ולפנים המצוות נוהגות", ולא בשום מקום אחר, אפילו אם הוא קדוש כארץ ישראל. ודו"ק.

(חלק יג – מסעי ב)

7. וכשם שמצינו לענין שש ערי מקלט שהיו גם בעבר הירדן – ראה פרשתנו לה, יג ובפרש"י.

8. ראה פרש"י על הש"ס: סנהדרין יא, ב. מנחות פג, ב. פסחים נב, ב. כתובות קי, א. ועוד. – ועיין ברכי יוסף או"ח סתפ"ט סק"ד. מפענח צפונות ע' קנב (וש"נ). ועוד.

"וידבר ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה" (לד, א"ב) תפול לכם – על פס שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומדרש אגדה אומר: על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבע אומות מן השמים וכפתן לפני משה, אמר לו 'ראה, אין בהם עוד כח':

צריך להבין:

מדוע אין רש"י מפרש את הכתוב כפשוטו, שהארץ "תפול בידכם" היינו ברשותכם [וכמו: "ונפלת ביד הערלים"¹⁰. ועוד] – ובמקום זה הכניס כאן את ענין הפלת הגורל (דבר שלא נזכר בכתוב כאן)? ובפרט קשה, מה טעם לא הסתפק רש"י גם בפירוש זה – הפלת הגורל – והוסיף עוד "מדרש אגדה" (הרחוק לכאורה מדרך הפשט)?

"תפול" – לגרעותא או למעליותא?

ויש לבאר, דהנה דברי רש"י אלו באים בהמשך למה שפירש לפני כן בפסוק דידן,

וד"ל:

**"לפי שהרבה מלות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחו"ל לארץ, הולך לכתוב
מלכני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך: מן הגבולין הללו ולפנים המלות נוהגות".**

והיינו, שכוונת הכתוב כאן בהוראת גבולי ארץ כנען, אינו כדי להורות לישראל
איזה ארץ עליהם לכבוש וכיו"ב, אלא בשביל להשימיענו היכן הוא המקום המיוחד
והנעלה שבו בחר הקב"ה לקיים בו המצוות הנוספות הנוהגות בארץ (שאינן נוהגות
בחו"ל)¹¹.

ומעתה הוקשה לרש"י – למה תפס הכתוב בלשון "תפול", שתוכנה נפילה
וגריעותא? ! מכיון שהכתוב כאן מדבר על מעלת המקום – היה צריך לומר "הארץ)
אשר תקום לכם"¹² !

[ובשלמא אם היינו מפרשים שהטעם שהוצרך לכתוב גבולות הארץ הוא רק למען דעת עד היכן
לכבוש, היה אפשר לפרש "זאת הארץ אשר תפול לכם" – תפול לרשותכם; אבל מכיון שהמדובר
כאן הוא אודות גבולות המצוות, והפירוש "תפול לכם" הוא שתפול (ותינתן) לכם מאת הקב"ה,
שלכן היא מקום מיוחד למצוות שאין נוהגות מחוצה לה – הרי אינו מתאים הלשון "נפילה"].

וליישב קושיא זו מפרש רש"י שהלשון "תפול לכם" הוא "על שם שנתחלקה
בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה", היינו, ש"תפול" אינו מדבר בכללות הארץ, כי
אם בחלוקתה (לשבטים), שרק זה היה על ידי גורל, ועל שם שהחלוקה היתה על ידי
הפלת הגורל "נקראת חלוקה לשון נפילה".

הגורל 'נפול' או 'עולה'?

אמנם פירוש זה אינו חד וחלק:

הרי בפרשה זו לא מדובר בחלוקתה של הארץ לכל שבט, אלא על כיבוש ארץ
כנען כולה, שהיא נחלת כל ישראל (והגבולות הם שבין כללות ארץ ישראל וחו"ל)
– ואם כן, איך שייכת לכאן חלוקת הארץ לכל שבט בפני עצמו על פי הגורל?

וצריך לבאר, שכיון וכמה וכמה מהמצוות הנוהגות בארץ קיומם הוא דוקא לאחר

11. וראה בארוכה לעיל סימן א.

12. וכמו "ויקם שדה עפרון" (חיי שרה כג, יז).

ירושה וחלוקה¹³, לכן שייכת לכאן החלוקה לשבטים שעל ידי נפילת הגורל.

אך עדיין קשה:

אם כוונת הכתוב היא לרמוז לענין חלוקת הארץ לשבטים - למה הזכיר זאת בלשון "נפילה", נפילת הגורל; לכאורה, קביעת החלוקה נקבעת (לא בעת שמפילים את הגורל, אלא אדרבה) בעת שהגורל עולה!

וכפי שכבר למדנו לשון זו בפרשת אחרי¹⁴: "השעיר אשר עלה עליו הגורל". וגם בלשון רש"י בנידון דידן¹⁵, שהגורל הוא באופן ש"שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו"; ואם כן, גם כאן היה להכתוב להעדיף לשון זה של "עליה" (בכדי להורות על הקימה והעילוי הנעשה בהארץ)!

ויש ליישב (בדוחק), שהחלוקה בין השבטים שעל ידי הגורל גורמת לכך שכל חלק "נפל" משייכותו הכללית לכלל בני ישראל, ומעתה ואילך הוא שייך לשבט אחד בלבד. ולכן מדגישים ביחס לחלוקה דוקא את לשון "נפילה".

[ועכ"פ עדיין קשה - אם זה שהכתוב נוקט כאן לשון נפילה הוא מצד חלוקת ארץ ישראל בגורל, היה להכתוב לומר לשון זו בפרשת פינחס ששם מפורש¹⁶ "אך בגורל יחלק את הארץ".]

"תפול לכם" - לפני האיש שישקול כמו כולכם

ומפני הדוחק שבפירוש זה, לכן מוסיף רש"י ומביא מ"מדרש אגדה" ש"על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות וכפתן לפני משה וכו'" - שעל פיו מיושבת הלשון "תפול" גם בנוגע לכללות הארץ.

וזה שבכתוב נאמר "תפול לכם", ואילו על פי המדרש "כפתן לפני משה" - אינו קושיא, כי כבר לימד אותנו רש"י¹⁷ אשר "משה הוא ישראל וישראל הם משה, לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור".

13. ראה פרש"י שלח טו, יח ובפירושו לר"פ תבוא.

14. טז, ט"ז.

15. פינחס כו, נד.

16. כו, נה.

17. חוקת כא, כא.

אמנם לאידך גיסא אין פירוש זה מספיק, להיותו רחוק מפשט הכתובים ורק "אגדה", כי אין רמז לכל ענין זה בפשטות הפסוק.

ועוד, שדוחק גדול לפרש כן לשון "תפול", כי: ראשית, לפי המדרש תיבת "תפול" קאי על השר – ואילו לפי הפשט קאי "תפול לכם" על "זאת הארץ". ושנית, בהכתוב נאמר "תפול" בלשון עתיד, ואילו במדרש אגדה מפרש "שהפיל" בעבר. ולכן מביא רש"י פירוש הראשון – ואדרבה לראשונה, כי הוא העיקר.

אשרינו שנפלנו – ומה נעים גורלנו

והנה דיוק זה שבלשון הכתוב כאן – למה נקט לשון "תפול", כאשר תוכן הכתוב הוא בענין מעלת הארץ שיש בה מצוות מיוחדות כו' (כנ"ל) – יש לבארו בפנימיות הענינים, על פי הידוע בספרים גודל הירידה הרוחנית שנעשית בהנשמה על ידי ירידתה למטה, שבהיותה מלובשת בגוף אינה יכולה לחוש את הרגשות הנעלים של אהבת ה' ויראתו כפי שהיו לה בעת עמדה בעולם העליון¹⁸.

וזהו איפוא הרמז שבלשון "תפול" כאן, שכדי שהנשמה תוכל להתלבש בגוף ולקיים את המצוות המעשיות התלויות בארץ הגשמית, הרי היא צריכה "ליפול" ממדרגתה הקודמת¹⁹.

אמנם לאידך גיסא, דוקא על ידי ירידה ו"נפילה" זו שבחלקים הגלויים של הנשמה – מדרגתה באהבה וביראה – הרי היא זוכה (בכח המצוות המעשיות) להגיע למדרגת עצם הנשמה, וכמבואר בחסידות בארוכה²⁰.

וזהו הרמז בלשון רש"י כאן, דאין לשון "תפול" שבכתוב "נפילה" וגריעותא בלבד, אלא יש בזה כוונה לענין "נפילת הגורל" – שמתגלית עצם הנשמה שלמעלה מכל ענין של "חשבון" וטעם ודעת, כשם שגורל כפשוטו הוא ענין שבו מתגלה ההשגחה העליונה באופן שלמעלה מהגבלות וכללי השכל²¹.

18. ראה בספר התניא פרק לז.

19. וכידוע שמפני ירידה זו לא רצו המרגלים להיכנס לארץ כו' – ראה לקוטי תורה (לבעל התניא) ר"פ שלח. ובכ"מ.

20. ראה תו"א ר"פ וישב. אוה"ת וישב רנד, ב ואילך. ובכ"מ.

21. ראה גם לקו"ש חיי"ג ע' 121.

הווי אומר: דוקא ירידת הנשמה מאיגרא רמה לבירא עמיקתא באופן ד"תפול לכס" - היא המביאה אותה להעליה האמיתית, באופן ד"מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו".

(חלק יג - מסעי ב)

לע"נ הרה"ח חיים שלום משה

ב"ר שמעון ע"ה

נמירובסקי

נלב"ע בח"י אייר, ל"ג בעומר, תשע"ז

*

ולע"נ בנו

הרה"ח ר' אליעזר

ב"ר חיים שלום משה ע"ה

נלב"ע י"ט טבת תשע"ז

*

תנצב"ה